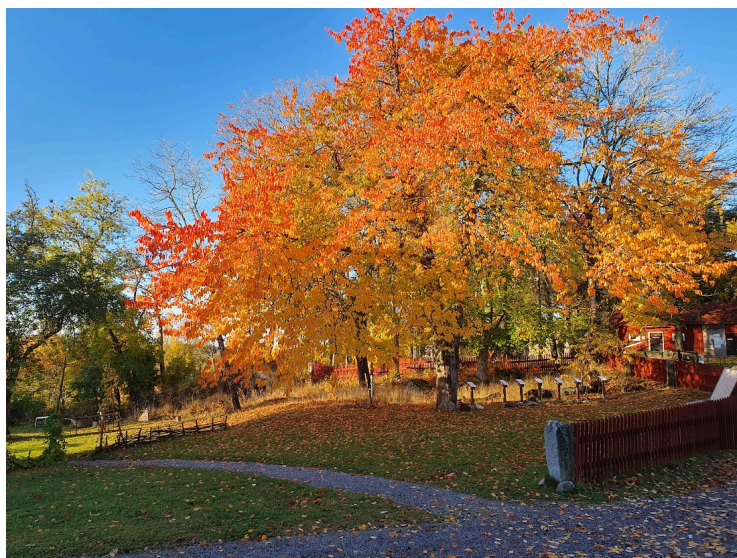

Norrtälje Naturcentrum

Ekologiskt Science Center

Verksamhetsberättelse 2024

NORRTÄLJE
NATURCENTRUM
ekologiskt science center

Juridiskt namn - Norrtälje Naturvårdsstiftelse

Text och foto:

Lotta Andersson, Mia Carlsson, Tobias Nilsson, Anna Westerlund

Inledande sammanfattning

Varje år tar styrelsen för Norrtälje Naturvårdsstiftelse beslut om en strategi för stiftelsens verksamhet, Norrtälje Naturcentrum. Under 2024 var strategin för verksamheten;

- att fortsätta utveckla Science Center inom NNC:s verksamhet och utveckla Färsna gård som tillgängligt besöksmål
- att arbeta för ökad stabilitet och kapacitet inom Naturvården genom långsiktiga uppdrag och avtal
- att arbeta för ökade inkomster av försäljning av tjänster, aktiviteter och lokalyrör.
- att säkerställa långsiktiga och väl fungerande verksamhetsavtal, hyresavtal, avtal avseende gården och dess förvaltning samt arbeta för framtida förvaltningsuppdrag av Färsna Naturreservat
- att ha en hållbarhetsstrategi för miljö och arbetsmiljö, personal och verksamhetsledning

Dessa strategiska mål uppfylldes helt eller delvis under verksamhetsåret, men utmaningarna har varit många och fortfarande arbetar styrelse och ledning intensivt för att få till stånd avtal som kan ge långsiktig ekonomisk stabilitet och trygghet för verksamheten.

Vintern 2024 fördes förhandlingar med kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje kommun avseende verksamhetsbidrag och avtal för Färsna gård. Det resulterade i ett ökat bidrag till Färsna om 1 Mkr, vilket fördelades på Norrtälje Naturvårdsstiftelse (600 Tkr) och Färsna 4H (400 Tkr) för att täcka ett för NNS ackumulerat underskott till följd av diskrepans mellan hyra och hyresbidrag, ökade kostnader för drift av gården samt tillgängliggörande av besöksplats och djur (Färsna 4H).

Under sommaren upphandlades skötseln av Färsna naturreservat och Naturvårdsstiftelsen vann upphandlingen, som var en så kallad fast pris-upphandling omfattande 410 Tkr per år. Ett välkommet och efterlängtat uppdrag som påbörjades i augusti 2024. Dock omfattas enbart skogen i reservatet av avtalet med samhällsbyggnadskontoret. Åker, betesmark och gårdskärna ligger utanför det avtalade skötselområdet. Under hösten 2024 och vintern 2025 har flera påtryckningar på Norrtälje kommun gjorts från NNS för att upphandla även resterande delar.

Förvaltningsavtalet för Färsna naturreservat innebar å ena sidan ett steg mot en mer ekonomiskt hållbar och stabil naturvårdsverksamhet, då ytterligare en person kunde anställas 50% med praktisk naturvård i reservatet. Å andra sidan medförde det dåliga naturvårdsprojektläget i Sverige en ökad konkurrens om projektmedel, och för NNS:s projektansökningar gavs flertalet avslag. Till följd av att samtliga pågående projekt och finansiella medel tog slut vid årsskiftet 2024/2025, eller snart därefter, tvingades NNS varsla en tjänst till följd av arbetsbrist. Från mars 2025 har NNS därmed ingen verksamhetsutvecklare för naturvård, vilket är en allvarlig utveckling. Styrelsen och verksamhetsledningen arbetar generellt och brett för att få till stånd fler uppdrag och samarbeten som på sikt kan minska beroendet av projektfinansiering.

För den pedagogiska verksamheten var 2024 ett framgångsrikt år, med flera avtal, många bokade skolklasser, förskolor och andra grupper samt utveckling av nya samarbeten med b.la gymnasiet och deltagande i ett internationellt projekt. Science center-utvecklingen har haft svårigheter att få finansiering, men har nått de flesta av de uppsatta målen tack vare andra pågående projekt och uppdrag.

Antalet anställda i Norrtälje Naturvårdsstiftelse har under år 2024 varit 10 stycken, varav endast en på 100%.

Lotta Andersson, Verksamhetsledare Norrtälje Naturcentrum

Innehållsförteckning

Verksamhetens förutsättningar	s. 6
Science Center	s. 8
Naturvård	s. 10
Utomhuspedagogik	s. 17
Färsna gård	s. 24
Styrelse och personal	s. 30
Utbildning och externa tjänster	s. 31
Tack för gott samarbete	s. 33

Verksamhetens förutsättningar

Historik

1989 - 2007

Norrtälje Naturvårdsstiftelse instiftades 1989 av Norrtälje kommun och de lokala miljöorganisationerna. Syftet med stiftelsen var att utgöra en resurs för Norrtälje kommun i naturvårdsfrågor och kunna söka finansiering för naturvårdsinsatser som inte kommunen själva kunde söka. Från början var stiftelsen intimt kopplad till kommunen. Hela verksamhetens ekonomi och administration sköttes genom kommunen och kommunkologen i Norrtälje hade även till uppgift att vara VD för NNS. Antalet anställda var 2-3 stycken.

2008 - 2024

2008 fick Norrtälje naturvårdsstiftelse ett nytt förvaltningsuppdrag, att förvalta Färsna gård i Norrtälje åt kommunen. För stiftelsen innebar det också en flytt av verksamheten från centrala Norrtälje till Färsna, samt etablering och uppbyggnad av nya delar av verksamheten, bland annat naturskolan. På gården fanns sedan tidigare Färsna 4H med sina djur och Veterantraktorklubben med sin veteranfordonsverksamhet. Uppdraget var att förvalta Färsna gård, samordna verksamheterna på gården och driva gården som en "öppen gård" och besöksplats. Initialt var uppdraget kopplat till ett mindre driftsbidrag och ingen hyra betalades.

2008 var ett omvälvande år för NNS. Det som började som en ren naturvårdsorganisation utvecklades till både förvaltningsansvar för Färsna gård med tillhörande mark samt naturskola. Personalen ökade inom några år från 3 anställda till 10 stycken. Fortfarande år 2024 vilar stiftelsens verksamhet på dessa tre ben; naturvård, förvaltning av Färsna och utomhuspedagogik.

Vartefter åren gått så har de ekonomiska förutsättningarna för stiftelsen och Färsna gård förändrats. 2011 fick NNS ta eget ansvar för ekonomi, löneadministration, revision och verksamhetsledning. En betydande förändring och utmaning för stiftelsen. Även en hyra tillkom då för fastigheten och driftsbidraget minskades successivt. Det som från början verkade som en otrolig möjlighet att utveckla verksamheten blev under många år en kamp för stiftelsens överlevnad. Trots detta lyckades NNS bedriva en verksamhet som bar sig och möjliggjorde drift av gården. Stiftelsens strategi har under alla år varit att etablera långsiktiga samarbeten och avtal för att trygga verksamheten och skapa bättre arbetsmiljö och anställningsvillkor för personalen. Den strategin har varit framgångsrik och det hårda arbetet för att skapa trygghet har betalat sig. Idag vilar 60% av omsättningen på fasta avtal. Men en osäkerhet finns trots det varje år, då kostnader och hyra ökar medan de kommunala bidragen för driften av Färsna gård ligger fast.

Förutsättningar för verksamheten 2024

Det envisa arbetet för ekonomisk långsiktighet och stabilitet, samt arbetet med att kontinuerligt söka och allokera projektmedel har bidragit till att NNS 2024 har haft balans i de övergripande kostnaderna för verksamheten (verksamhetsledning, ekonomi, projekt- och löneadministration mm), utveckling av Science Center samt för den utomhuspedagogiska verksamheten. Sedan augusti har stiftelsen också i uppdrag att sköta skogen i Färsna Naturreservat, ett avtal omfattande 410 Tkr som i sin helhet täcker kostnad för deltidsanställd personal och omkostnader. Däremot är ekonomin avseende naturvård och Färsna gård betydligt mer osäker och ansträngd.

På nationell nivå har budgeten för natur- och miljövårdsinsatser minskat drastiskt, och möjligheten att söka projektmedel för det likaså. De ansökningar som har varit möjliga för NNS har i stor utsträckning rört spannmålsodling och livsmedelsförädling, och riktats till Jordbruksverket. Under 2024 var dock konkurrensen hård och utfallet för NNS blev mycket sparsamt. Sammantaget ledde det till att alla pågående projekt som finansierat lön för anställd upphörde vid årsskiftet 2024-2025 och därefter finns ingen finansiering för naturvården inom NNS. Till följd av detta har NNS tvingats varsla naturvårdsutvecklingstjänsten i slutet av november, vilket är att betrakta som ett riktigt nederlag då naturvårdsprojekt i någon mening alltid varit en viktig del av stiftelsen.

Även för Färsna gård har 2024 varit ett utmanande år. Det verksamhetsavtal som tecknats med Kultur- och fritidsförvaltningen höjdes efter förhandlingar med 600 Tkr för att klara året och täcka tidigare års underskott, vilka uppstått till följd av successivt ökade kostnader för el, hyra och VA samt kostnader för den nya byggnaden som uppfördes 2020. Hösten 2024 var det dock dags att återigen sätta sig vid förhandlingsbordet och äska om ökat bidrag, då kostnaderna för gårdens drift och hyra fortsatt att stiga och preliminär budget för 2025 visade ett underskott.

Under sommaren 2024 genomfördes ett maktskifte i Norrtälje kommun och i samband med det undertecknade det nya styret ett avtal, det så kallade "Trästaavtalet", där man bland annat lovade att genomföra förändringar för att trygga Färsna gård långsiktigt genom hållbara avtal med Norrtälje Naturvårdsstiftelse. Förhandlingar om hur detta skall förverkligas pågår sedan hösten, och några delar har redan fallit på plats; ett uppdragsavtal för Färsna naturreservat (endast skogen) som omfattar 4 år, ett hyresavtal som tecknas med Fastighetsförvaltningen på 4 år samt ett arrendeavtal för åker- och betesmark som också omfattar 4 år. Fortfarande återstår dock mycket arbete då frågan om uppräknade drifts- och hyresbidrag, som matchar de kontinuerligt stigande priserna och de årligen indexreglerade hyres- och arrendekostnaderna, ännu inte är löst och det framtida verksamhetsavtalets längd inte är bestämt.

Science Center

Utveckling 2024

Bakgrund

I Norrtälje kommun har det länge funnits en önskan om att etablera ett Science Center. Hösten 2020 genomförde Norrtälje Naturcentrum en förstudie för att undersöka om en sådan verksamhet skulle kunna rymmas i Norrtälje Naturcentrums befintliga organisation, och resultatet visade stor potential. Redan 2020 uppfylldes åtta av de tolv kriterier som krävs. Utbildningsnämnden, Norrtälje kommun, tog därför beslut om att stödja utvecklingen genom avtal, liksom Roslagens Sparbanks stiftelser. Även Region Stockholm beviljade projektet ekonomiska medel initialt.

Syfte

Science Center i Norrtälje Naturcentrums regi i Norrtälje kommun är med stor sannolikhet det första ekologiska Science Centret i Sverige och målet är att det ska bli en resurs för kommunen och hela regionen. Syftet med ett Science Center är att väcka mer intresse och öka kunskapen om naturvetenskap i allmänhet, och om ekologi och hållbarhet i synnerhet. Målgruppen är främst elever men en viktig mottagare är också allmänheten. Ett Science Center i Norrtälje ska genomsyras av ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet med naturen och utemiljön som bas. Syftet är också att skapa djupare förståelse, vara en länk mellan praktisk verklighet och akademi, samt på ett konkret sätt inspirera unga till högre studier samt entreprenörskap. Detta ska långsiktigt leda till kompetensförsörjning i kommunen och regionen. Syftet är även att föra samman akademi, näringsliv och kommun/region i nätverk kopplat till ekologi, naturvetenskap och hållbarhet.

För Norrtälje Naturcentrum är syftet med bildandet av ett Science Center även en tydlig linje för verksamhetens framtid, en större möjlighet till ekonomisk stabilitet, mer långsiktiga avtal, mer stabila personalvillkor och bättre arbetsmiljö.

Mål

De övergripande målen under verksamhetsåret 2024 har varit;

- Att fortsätta utveckla ett ekologiskt Science Center inom Norrtälje Naturcentrum och rikta mer verksamhet och aktiviteter mot allmänheten
- Att uppfylla samtliga 12 Science Center-kriterier
- Att arbeta för att få på plats en varaktig och långsiktig ekonomi för verksamheten, genom avtal med kommun, samhällsnytta och näringsliv
- Att fördjupa det vetenskapliga rådets syfte och mål.

Genomförda åtgärder

För verksamhetsåret 2024 tecknades, liksom tidigare år, avtal med Barn- och utbildningsförvaltningen omfattande 215 Tkr avseende utveckling av SC. Ett avtal omfattande 200 Tkr per år fanns sedan tidigare även med Roslagens Sparbanks stiftelser. Dessa medel utgjorde under året förutsättningar för projektledning, Science Center-utveckling i de olika verksamhetsgrenarna samt arbete med tillgänglighet, säkerhet och underhåll av besöksplats Färsna gård. Dessvärre avslutades avtalet med RSB stiftelser under hösten, och verksamheten är nu hänvisade till deras ordinarie bidragsansökningsförfarande.

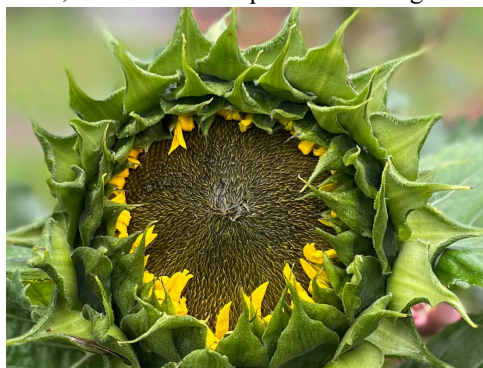
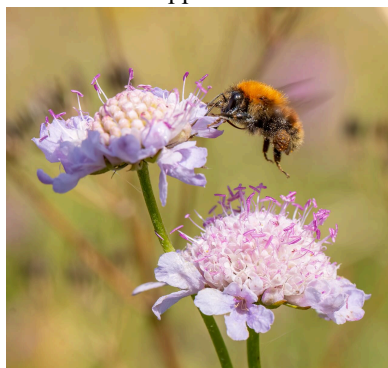
Flera försök att söka medel för konkreta åtgärder och investeringar i upplevelser och utmaningar för besökare på gården gjordes under året. Bland annat skrevs en omfattande ansökan till Allmänna arvsfonden och en till Region Stockholm. Båda dessa fick avslag, och det är fortsatt en stor utmaning att ansöka om medel till utveckling och etablering av Science Center i Norrtälje. NNS tycks ha fastnat i ett ”moment tjugotvå” där vi har kommit så pass långt med verksamheten att man kan kalla den för Science Center (den uppfyller de flesta kriterier), men vi har inte kommit tillräckligt långt för att bli beviljade Statsbidrag eller få medlemskap i Svenska Science Center-organisationen. Vi har dock kommit för långt mot en ordinarie verksamhet för att kunna söka medel för utveckling, och även de hårdaste ansträngningarna för att förtydliga vad som är ordinarie och vad som är nytt och innovativt har misslyckats.

De åtgärder som genomfördes under året för att rikta mer verksamhet mot allmänheten har i stort sett finansierats genom andra pågående projekt, tex ”Spannmålsskolan” där en småskalig och pedagogiskt tillgänglig linje för spannmålshantering (tröska, rens och kvern) har skapats på Färsna gård och Nordplus Horizontal projektet ”Sustainability education promotions with outdoor education methods for better health of the Baltic Sea” där 6 stycken ”mobila klassrum” för utlåning och utomhusundervisning har producerats. Med begränsade medel har NNS även iordningställt en plats på gården där det alltid finns ett urval av självinstruerande aktiviteter att tillgå för besökare, till exempel naturbingo och tipspromenader. Vi har även kunnat erbjuda drop-in aktiviteter under skollov, genomfört aktiviteter i bi-parken på publika dagar, genomfört tre seminarier, vi har anordnat ett event för Östersjön i Societetsparken samt har erbjudit flera kurser inom natur- och miljövard. NNS kalendarium med aktiviteter för allmänheten byggs kontinuerligt ut.

Att ha ett tillgängligt och öppet kafé på Färsna hör också till de långsiktiga målsättningarna för Science Center-etableringen. Sedan ett par år har vi på Färsna haft Systrarna Matjord AB som hyresgäst och kaféentreprenör. Men i september tackade de för sig och kaféet har sedan dess drivits som ett samvetskafé med samma utbud som vi tidigare erbjöd i raststugan på gården, dvs kaffeautomat och gott kaffebröd som producerats av Skärgårdsgymnasiets bagerielever. Sedan början av november provar även gymnasiet att ha undervisning i kaféet en dag per vecka, med bakning av bröd, öppet kafé och service till besökande gäster. Något som går helt i linje med Science Centrets strävan att nå fler gymnasieelever och öppethållande av kaféet.

Det vetenskapliga rådet har inte sammanträtt mer än vid ett fåtal tillfällen 2024. Detta beror på organisatoriska förändringar hos främst Utvecklingscentrum för vatten (UCV) som flyttades till en ny huvudman, Norrtälje vatten och avfall AB under våren. Samarbetet mellan rådets verksamma organisationer NNS, UCV och Erkenlab har dock fortsatt, inte minst genom Östersjöprojektet där alla dessa spelar en viktig roll och där vi i juni 2024 också genomförde ett stort event för Östersjön i Societetsparken tillsammans med RSB stiftelser och Flygfyren, samt partners från Litauen och Estland i Nordplus Horizontal projektet ”Sustainability education promotions with outdoor education methods for better health of the Baltic Sea”.

Sammanfattningsvis kan sägas att Science Center-utvecklingen trots finansiella motgångar 2024 har uppnått flertalet av de uppsatta målen för ekonomi, verksamhet och platsen Färsna gård.

Naturvård

Naturvård, och projekt och uppdrag kopplade till naturvård, har utgjort stommen för Norrtälje Naturvårdsstiftelse ända sedan dess instiftande. I början utgjorde stiftelsen precis den resurs för för Norrtälje kommun och den kommunala naturvården som behövdes och efterfrågades, och stiftelsen hade också många stora uppdrag åt Länsstyrelsen i stockholms län - tex inventering av gamla träd i länet och tillsyn av naturreservat. Med åren blev uppdragen färre, både från länet och kommunen, och med tiden blev NNS allt mer beroende av att skriva framgångsrika ansökningar och hämta in stora projektbidrag för att hålla naturvården flytande. 2024 var - trots många framgångsrika projektgenomföranden - ett sorgens år, då anslagen för naturvård minskades på riksnivå och samtliga nya ansökningar från NNS misslyckades. Vid årets slut stod NNS inför det faktum att alla projektmedel skulle ta slut i samma stund som 2024 övergick i 2025. Den tjänst som bidragit med alla projektansökningar och genomföranden tvingades vi ta bort från verksamhetens budget för det kommande året, och naturvårdsutvecklare Tobias Nilsson varslades i november om uppsägning.

Under året har dock flera långa och framgångsrika projekt avslutats och i och med detta, och tack vare NNS höga ambition, har en otrolig utveckling skett på plats på Färsna gård, i Roslagen och i Sverige. Under året har NNS projektlett och ansvarat för inte mindre än tio projekt av olika karaktär och omfattning. En utmaning för 2025 är att sprida kännedom och kunskap samt möjliggöra ett kontinuerligt användande av de anläggningar för spannmål som nu finns på Färsna gård så att de verkligen får vara den resurs för Roslagen som de kan vara.

Projekt

Roslagskorn

- Period: 2022-2024
- Finansiar: Jordbruksverket
- Budget: 1 527 619 kr

Bakgrunden till detta initiativ är att jordbruket i skogsbygd har genomgått en omfattande extensifiering med igenväxning och nedläggning av jordbruksmark, både åker och bete, som resultat. Utvecklingen då det kommer till betesmarker är för de flesta välkänd men få vet om att sedan millennieskiftet har arealen för spannmålsodling minskat med ungefär 25 % och antalet jordbruksföretag minskat med omkring 50% i Stockholms län. NNS ville genom detta projekt, tillsammans med odlare, skapa det lokala matvarumärket ”Roslagskorn” - en plattform för ekologisk produktion av kulturarvsgrödor samt förädling för konsumtion.

Idag syns en mycket snabbt ökande efterfrågan på ekologiska och lokalproducerade och förädlade produkter. Odlare vill gärna möta upp konsumenternas behov men det finns hinder för att komma igång. NNS identifierade att vad producenterna i stor utsträckning behövde var en organisation som genom samverkan skapar lösningar inom logistik och hantering av råvara i form av exempelvis torkning, rensning, skalning, malning och lagring. För att få en god ekonomisk avkastning på verksamheten behövs även samordning avseende marknadsföring och försäljning på i första hand en lokal/regional marknad. En samverkansorganisation möjliggjord av NNS och ledd av producenterna själva kunde skapa allt detta som för den enskilde innebär för mycket arbete och för stor risk.

Genom att hushålla med landskapets resurser, kapitalisera på mervärden, utveckla förädling på gårdsnivå, dela kostnader för logistik och marknadsföring m.m., minska antalet mellanhänder kan primärproducenter förhoppningsvis bedriva en långsiktigt hållbar verksamhet. Bildandet av Roslagskorn skulle vara en lösning för många som väntar på att få ta nästa kliv och många som ännu inte upptäckt nischen som kulturarvsgrödor utgör, även grupper som idag inte är särskilt väl representerade i lantbruket. Bildandet av Roslagskorn skulle också bli en organisation som kan bidra till en gemensam kunskapsutveckling, stärkt lokal matsuveränitet, en rikare lokal matkultur och fler möjligheter att utveckla besöksnäring med integrerade upplevelser av mat och dryck.

Odling - 2022: 18 spannmålssorter och 2 ärtsorter på Färsnas odlingsytor, en del för uppförökning och en del för demo. Odling - 2023: Uppförökning av sex spannmålssorter på Färsna samt fem spannmålssorter och två ärtsorter på Källingby gård i Knutby.

En PR-strategi bygger varumärket tillsammans med illustratör och formgivare, resultatet presenterades i december 2023, logotyp är presenterad i sociala medier och på www.roslagskorn.se. Sarah Thorseus från Coompanion har hjälpt oss med bildandet av samverkansorganisation. Sex EKO-odlare i fyra olika kommuner har anslutit till projektet och bildat en ekonomisk förening. Fler odlare är påtalande. Alla har i någon utsträckning odlat spannmål inom ramarna för projektet och under 2024 skördades 20-25 ton spannmål som nu kan säljas i föreningens namn.

Under 2024 har de flesta av de sista pusselbitarna fallit på plats, mycket tack vare parallella projekt som Färsna resurscentrum och Färsna stenkvarn, där dessa anläggningar har varit till stor nytta i arbetet med att ta fram produkter. En första produkt hamnade under slutet av året på hyllorna i den webbaserade livsmedelsbutiken Radici som köpte in en liten mängd gröt. Spannmålen var odlade i föreningen Roslagskorn och malda på Färsna. Andra viktiga slutprodukter är den marknadsanalys som Maja Bredberg tagit fram och den affärsplan som Coompanion producerat.

Det som återstår i projektet under 2025 är att lansera varumärket med publicering av hemsida, ett par färdiga produkter, något evenemang och digital marknadsföring.

Demo-odlingar på Färsna gård

Svenska bröd – återupptäckten av ett kulturarv

- Period: 2023- mars 2025
- Finansiär: Jordbruksverket
- Budget: 945 593 kr

Från Jordbruksverket beviljades NNS stöd till projektet Svenska bröd i vilket vi avsåg göra efterforskningar på den svenska brödkulturens område samt, resa runt i landet för att prova regionala recept och råvaror, ordna en workshop och skapa hemsidan Svenska bröd där man kan lära sig om vårt inhemska bröds kulturhistoria. I projektet rymdes också demoodling och odling för råvara till bakning i projektet på Färsna gård.

Under 2023 och 2024 har en demoodling med knappt 30 spannmålssorter med tillhörande sortfakta presenterats på Färsnas åkrar. Research påbörjades i november 2023 och projektledaren Karin Gerhardt har regelbundet gjort resor ut i regionerna sedan dess. Genom litteraturgenomgångar och resor har det mesta av vår research

genomförts vid utgången av 2024. Under första kvartalet 2025 kommer de sista aktiviteterna att runda av projektet. Vi ser fram emot att under januari - mars 2025 ordna en workshop, fotografera bröd och publicera hemsidan Svenska bröd som presenterar bild och text från vårt genomförande.

Projektet Svenska Bröd

Färsna Resurscentrum

- Period: 2023-2024
- Finansiar: Länsstyrelsen
- Budget: c:a 400 000 kr

Via länsstyrelsen i Stockholm beviljades NNS stöd till projektet Färsna resurscentrum från Jordbruksverket. Genomförandet utgör en del i länsstyrelsens arbete med att stimulera till mer ekologisk växtodling. Huvudsyftet med projektet var att bygga en spannmålsanläggning med tork, sädesrens och stenkvarn av det äldre slaget. Anläggningen skulle göra anspråk på två våningar i norra änden av magasinet på Färsna gård (fack 1 och 2). En mindre del av projektet syftade även till att inventera spannmålsanläggningar, exempelvis Edsbro kvarn, i norra delen av länet.

Under 2023 städades magasinet ur, jordgolv i fack 1 och 2 grävdes ur och dränerades. I fack 1 har dräneringen täckts med singel och ett finare material som hårdgjorts med markvibrator. Ett trädäck har byggts och en stor spannmålsrens har installerats. Rensen har trimmats in genom rensning av det utsäde vi förfogar över i projektet Roslagskorn. Renoveringen av två andra maskiner påbörjades men avslutades på grund av upptäckta brister. Dels visade sig den gamla kvarnen inte vara i skick för att gå vidare med. Den ersattes snart genom inköp av ny stenkvarn i annat projekt (Färsna stenkvarn). Och dels gjorde vi samma bedömning av skicket hos en liten kontinuitets-tork. Denna kompenseras vi med en fin gammal tork som hämtades till Färsna från Finsta lantbruksskola och rustades upp. På övervåningen har under 2024 två större bingar (c:a 3 kbm) med ventiler till respektive maskin (kvarn och rens) byggts. Transport från marknivå sker genom att tippa spannmål i en spannmålsfläkt som blåset materialet upp till bingarna. Projektet slutfördes under 2024 och fr.a. spannmålsrensen har redan varit till stor nytta vid de tillfällen odlare kommit till gården för att mala.

Färsna Resurscentrum - landsbygds- och skärgårdsutvecklingsstöd

- Period: 2023-2024
- Finansiär: Norrtälje kommun
- Budget: 75 000 kr

Investeringsstöd till Färsna resurscentrum beviljades från Norrtälje kommuns landsbygds- och skärgårdsstöd, för att täcka kostnader för gjutning av golv och elinstallationer i fack 2 i Magasinet på Färsna. Golvet var en förutsättning för att kunna installera den nya stenkvarnen.

Spannmålsskolan

- Period: 2023-2024
- Finansiär: Riksantikvarieämbetet
- Budget: 298 000 kr

Från Riksantikvarieämbetet beviljades NNS stöd till projektet Spannmålsskolan, som är en pedagogisk utställning om spannmålens historiska och nutida betydelse. Utställningen kommer att vara flyttbar. Utöver utställningen kommer det att finnas en småskalig maskinlinje för alla icke jordbrukare att prova på. I den ska man kunna tröska, rensa och mala spannmål från gården, parallellt med aktiviteterna i de stora maskinerna i Färsna resurscentrum. Projektet påbörjas i slutet av 2023 och genomfördes med hjälp av forskaren och konsulten Matti Leino. Mycket av det pedagogiska underlaget är vid utgången av 2024 klart och på plats i magasinet. Utställningen färdigställs under februari 2025.

Färsna stenkvarn

- Period: 2023-2024
- Finansiär: Leader Stockholmsbygd
- Budget: 404 000 kr

Leader Stockholmsbygd beviljade stöd för inköp av en ny stenkvarn med sikt. Kvarnen har en kapacitet på omkring 100 kg/h och har installerats i fack 2 i gårdens resurscentrum. Själva installationen har givit tillfälle att prova på malningar och testa spannmål från odlare som är medlemmar i föreningen Roslagskorn. De har vid ett par tillfällen kunnat delta i vad inofficiella kurser i malning, då bagaren Sébastien Boudet provat och instruerat. Medlemmarna i Roslagskorn har på så sätt bidragit med ideella timmar i projektet och de har även tagit fram underlag till den manual som nu finns för den som ska mala på Färsna. Sent under 2024 ordnades en branschdag som drog 45 deltagare från olika delar av branschen, såsom jordbrukare, bagare, kockar och handlare. Projektet har även färdigställt en pedagogisk utställning som producerats i samarbete med forskaren Matti Leino och formgivaren Aron Kullander.

Natur och rekreation i Malmby

- Period: 2024
- Finansiär: Alvins fond
- Budget: 71 766 kr

Malmby gravfält är Stockholms läns tredje största gravfält och redan idag en fantastiskt fin plats att besöka. Stora delar av fornlämningsområdet betas idag av olika djurslag, i huvudsak får men även kalvar. Sedan ett par år tillbaka har Norrtälje kommun satsat på området genom att sätta upp informationstavlor, samt öppna upp och stängsla marker som inte betats på några år. De torra markerna är artrika och bland fåglarna har törnskata varit en karaktärsart, även arter som göktyta och hämpling är typiska för området.

Under 2021 anlades en damm nedanför gravfältet. Den är idag betydligt mindre av vad som var tänkt men dammvallen lär inom en snar framtid byggas på för att det ska vara möjligt att höja vattennivån och utöka vattenspegelns areal till > 3 hektar. Fågelfaunan har i och med anläggningen förändrats och platsen har blivit ännu mer intressant att besöka då naturvärdena närmare matchar kulturvärdena i Malmby.

NNC önskade utföra åtgärder som ökar både natur- och rekreationsvärden. Och under 2024 röjdes strandäng och torrbacken, vilket delvis är ett gravfält. Då det var svårt att få till skotning i området och markförhållandena varit dåliga med för lite tjäle, har projektet förlängts och under 2025 ska skotning och stängning ske under första halvåret. Då byggs även en spång för ökad framkomlighet.

Tuvfräsning i Norsviken

- Period: 2024
- Finansiär: Alvins fond
- Budget: 39 240 kr

Betesmarken vid utloppet till Norsviken har länge varit igenväxt med dålig hävd som följd. Markägare och arrendator har haft stort engagemang och har genomfört rövning av sly, buskar och mindre träd i området som ett bidrag till naturvärden. Norrtälje Naturcentrum ville i och med detta se till att det ca 3 hektar stora området restaureras genom tuvfräsning. Dessa åtgärder kommer tillsammans att utgöra mer funktionella betesmarker med bättre foderproduktion och betydligt större biologisk mångfald. Objektet ligger i anslutning till gäddfabriken som Sportfiskarna skapade 2018.

Genomförandet under 2024 försenades och försvårades då den entreprenör som lämnat offert på arbetet plötsligt inte kunde medverka. Efter en hel del arbete lyckades vi få in en annan entreprenör, men pga dyrare taxa kunde denne endast tuvfräsa 2 av de 3 hektar projektet hade som mål. Resultatet är trots nedskalning tillfredsställande och vi ser fram emot att arbeta vidare i området!

Grönt kulturarv på Färsna – demonstration och uppförökning av kulturarvsgrödor

- Period: 2024
- Finansiär: Norrtälje kommun – landsbygds- och skärgårdsutvecklingpeng
- Budget: 45 000 kr

Under 2024 beviljades NNS medel till att renovera en liten varmluftstork, en spannmålspartier 2-20 kg, samt till en skördetröska som ska effektivisera arbetet på gården. En Winstersteiger försökströska från 1967 har köpts in och servats på gården. Både tröskan och torken var till stor glädje under skörden 2024.

Renovering av äldre jordbruksmaskiner

- Period: 2024-2025
- Finansiär: Riksantikvarieämbetet
- Budget: 72 250 kr

Som en åtgärd för säkrare och mer effektiv hantering av spannmål på Färsna gård, samt för bevarandet av kulturarv, har projektet renoverat tre äldre maskiner; ett stifttröskverk, ett större tröskverk, samt en spannmålsrens. Projektet slutförs under 2025.

Naturvårdsprojekt som uppmärksammats i media

Norrtälje Naturcentrums mångsidiga projektarbete avseende spannmål uppmärksammades i NT 22 januari och ett stort fokus i Landsbygd i Centrum, nr 3 - 2024, där inte mindre än 4 artiklar som rörde NNC:s projekt publicerades

Snart kan man mala mjöl på Färsna gård

19 januari 2024 11:00

Norrtälje naturcentrum fortsätter sitt arbete med lokala sädeslag och småskalig odling. Under året ska en kvarn installeras på gården där spannmålsodlare själva får mala sitt mjöl.

Tobias Bernander
Text

Tre nya
invasiva arter

Spannmålsodlingen mörkar i landet. Här följer 5 sidor om arbetet med att främja småskalig spannmålsodling. Rikspolisstyrelsen har utvecklat ett verktyg som kan vara både konventionellt odlad spannmål eller ekologisk, vanliga spannmålsodlare eller eventuella kulturspannmålsodlare.

Norrtälje Naturcentrum har sedan 2018 arbetat med äldre jordbruksmaskiner för att de ska kunna användas till spannmålsodling. I grunden finns ett naturdystycke men under året har de uppgjort flera andra ryttor. Under 2024 har stora steg tagits mot ett stort arbete - installationen av varumärket Rikspolisstyrelsen. Mycket mer är på gång och Tobias Nilsson som är projektledare på Norrtälje Naturcentrum vill gärna berätta om sin stilsamma spannmålsodling.

Spannmålsodlingen mörkar i landet. Här följer 5 sidor om arbetet med att främja småskalig spannmålsodling. Rikspolisstyrelsen har utvecklat ett verktyg som kan vara både konventionellt odlad spannmål eller ekologisk, vanliga spannmålsodlare eller eventuella kulturspannmålsodlare.

Minskning av spannmålsodling och jordbruksföretag
Spannmålsodlingen mörkar i landet. Här följer 5 sidor om arbetet med att främja småskalig spannmålsodling. Rikspolisstyrelsen har utvecklat ett verktyg som kan vara både konventionellt odlad spannmål eller ekologisk, vanliga spannmålsodlare eller eventuella kulturspannmålsodlare.

Spannmålsodlingen mörkar i landet. Här följer 5 sidor om arbetet med att främja småskalig spannmålsodling. Rikspolisstyrelsen har utvecklat ett verktyg som kan vara både konventionellt odlad spannmål eller ekologisk, vanliga spannmålsodlare eller eventuella kulturspannmålsodlare.

Spannmålsodlingen mörkar i landet. Här följer 5 sidor om arbetet med att främja småskalig spannmålsodling. Rikspolisstyrelsen har utvecklat ett verktyg som kan vara både konventionellt odlad spannmål eller ekologisk, vanliga spannmålsodlare eller eventuella kulturspannmålsodlare.

Utomhuspedagogik

Den utomhuspedagogiska verksamheten arbetar Norrtälje Naturcentrum med aktiviteter, utbildning och processer knutna till natur, friluftsliv, folkhälsa, skolutveckling och mångfald/integration - allt för hållbar utveckling. Fokus ligger på utomhuspedagogik i medvetet ledarskap. Utomhuspedagogik är ett platsbaserat lärande. I skiftande miljöer synliggörs människors förmågor, kunskaper och erfarenheter. En verksamhet utomhus och inomhus i växelverkan kopplar ihop teori och praktik, vilket ger ökad förståelse och kunskap. I utomhuspedagogiken är den lilla gruppen central och en stor framgångsfaktor.

Norrtälje Naturcentrum vill visa på naturens möjligheter att lära sig och utvecklas på bästa sätt och vill vara en resurs för olika samhällsfunktioner. Utomhuspedagogik är tillämpligt i förskola, skola, gymnasium och även på vuxenutbildning. Naturcentrum strävar mot att alltid ha ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. Fokus 2024 har varit:

- Mål 3 God hälsa för alla
- Mål 4 God utbildning för alla
- Mål 15 Ekosystem och biologisk mångfald
- Mål 14 Hav och marina resurser

Naturdagar och undervisning

Det är huvudsakligen elever från grundskola och gymnasium, samt förskolebarn från Norrtälje kommun som är våra målgrupper. Norrtälje Naturcentrum besöks även av elever från andra kommuner i Stockholms län. Ett exempel är Vasastans Montessoriskolan i Stockholm, som kommer till Färsna gård för 11 skoldagar per år.

Norrtälje Naturcentrum har den mesta undervisningen på Färsna gård, men åker också ut och besöker fler och fler förskolor i deras närmiljö och genomför Naturdagar på plats med barn och pedagoger. Det är en positiv utveckling då vi når flera elever geografiskt och är med och bidrar till en mer likvärdig och tillgänglig utbildning.

Under 2024 har Norrtälje Naturcentrum haft som målsättning att genomföra 100 helfinansierade dagar för skolor och förskolor i Norrtälje kommun inom avtal med Barn- och utbildningsförvaltningen, vilket vi uppfyllt. Alla elever i årskurs 5 har kostnadsfritt genom avtal erbjudits Naturdag Ekosystem (no), samt alla elever i årskurs 3 har erbjudits Naturdag Friluftsliv (idh, no) Norrtälje kommun. Resterande Naturdagar har genomförts på förskolor och fritidshem.

Naturcentrum har ett brett utbud av olika tema på Naturdag och undervisning som delfinansieras dessutom genom stöd från Roslagens Sparbanks Stiftelse, med 80 000 kr. Ett antal dagar har också köpts och genomförts på uppdrag av skolor i och utanför Norrtälje kommun. Dagarna har bedrivits utomhus och årstidernas växlingar har utnyttjats för undervisning. Naturdagarna och aktiviteterna är kopplade till gällande läroplaner och kursplaner, som en väg mot högre måluppfyllelse för eleverna/barnen, bättre hälsa, ökad självkänsla och välbefinnande. Genom att ha undervisning i verkliga miljöer utomhus och i olika biotoper arbetar skolan också

med hållbar utveckling. Naturdagar bedrivs utomhus och årstidernas växlingar utnyttjas för undervisningen. Naturdagarna och aktiviteterna är kopplade till gällande läroplaner och kursplaner, som en väg mot högre måluppfyllelse, bättre hälsa, ökad självkänsla och välbefinnande.

2024 har NNC genomfört **Skärgårdsdagar** med finansiering Roslagens Sparbanksstiftelser. Syftet är att alla elever ska få uppleva den skärgård som är en del av vår kommun. Skärgårdsdagarna kan nu ses som ett ordinarie komplement till elevers utbildning. Prioriterad målgrupp var alla elever i årskurs 6 i Norrtälje kommun. Alla klasser som har önskat delta har fått möjlighet. Dagarna genomfördes främst vid Riddersholms naturreservat i Kapellskär, en plats som har visat sig fungera väl med busskommunikation och olika skärgårdsmiljöer. Årets Skärgårdsdagar genomfördes i ett mycket gott samarbete med Rådmansö hembygdsförening och hembygdsgården Sladdstycket. Medlemmarna har bidragit mycket vid skolbesöken och bl.a. guidat i fisketorpet. Under Skärgårdsdagarna har vi även fått låna faciliteter som toalett, rinnande vatten, sittplatser och regnskydd. Fantastiskt! Övriga Skärgårdsdagar och aktiviteter kopplade till skärgård, hav och marina resurser har erbjudits andra årskurser i grundskolan. De har genomförts uppe på Campus Roslagen. Målet var att Skärgårdsdagar ska bli en ordinarie del i elevers utbildning i Roslagen och det målet är nu nått. Över 300 elever och lärare har deltagit 2024.

Skärgårdsdagarna genomförs i Riddersholms naturreservat i augusti varje år, med stöd av RSB stiftelser och i gott samarbetet med Rådmansö hembygdsförening på deras vackra skärgårdstorp Sladdstycket

I samarbete med Norrtälje Energi genomförde Norrtälje Naturcentrum under hösten 12 så kallade **Hållbarhetsdagar** för åk 6. Dagarna inleddes på Färnsa gård och avslutades på kraftvärmeverket Arsta. En skoldag och för- och efterarbete som lägger ljuset på globala målen. TILLSAMMANS är enda vägen framåt.

Hållbarhetsdagarna är ett koncept som initierats och utvecklats av Norrtälje Energi och erbjuds elever i åk 6 varje höst. NNC är en samarbetspart och platsen för elevernas workshops är Färnsa gård.

Fortbildning och processledning utomhuspedagogik för lärare

Norrtälje Naturcentrums fortbildningar omfattas delvis av avtalet med Barn- och utbildningsförvaltningen. Norrtälje Naturcentrum säljer även föreläsningar kopplade till utomhuspedagogik. Detta år har vi samarbetat extra med Anpassad grundskola, förskolan Offenciven, Kvisthamraskolan, Håsta förskola, Hallsta skola och. Vi har även genomfört uppdrag för förskola utanför kommungränsen.

Bokningstrycket på de lärarträffar / pedagogträffar som vi erbjudit på Färsna gård 2023 har varit relativt stort. Syftet är nätverksträff för deltagarna, men också att Norrtälje Naturcentrum ska få inblick i skolan och förskolans behov och se öppningar för hur vi kan möta dem för en högre kvalitet och mer fysisk aktivitet och utomhusverksamhet i alla ämnen.

Avtal och uppdrag

Sedan 15 år har Norrtälje Naturcentrum haft avtal med flera skolor och förskolor i Norrtälje. De enheter som vi 2024 har avtal med är; Skärgårdsgymnasiet Norrtälje, Freinetskolan Hugin i Norrtälje, Freinetskolan Mimer i Norrtälje, förskolan Offenciven i Norrtälje och förskolan Småfolket i Söderbykarl. Avtalen innefattar i samtliga fall undervisning med personal från Norrtälje Naturcentrum.

I ett återkommande uppdrag för Skärgårdsgymnasiet handleder NNC förstaårselever i gårdspraktik varje skolvecka hela läsåret. Ett uppdrag som NNC haft sedan 2012, som fungerar mycket bra och uppskattas av både elever och lärare. Under hösten samarbetar vi allt tätare med programmet för Bageri på Skärgårdsgymnasiet. Elevernas bakverk kan köpas i Norrtälje Naturcentrums kafé. Eleverna har även undervisning i kaféet på onsdagar och tränar då olika sysslor i kafé samt kundbemötande. Ett lärande i verkligheten som möjliggörs av Norrtälje naturcentrum.

Norrtälje Naturcentrum har under året haft ett **uppdrag från Barn- och Fritidsprogrammet på Rodengymnasiet** i Norrtälje att låta elever delta i utomhuspedagogik i deras olika kurser. Eleverna från åk 1-3 tar del av undervisning i progression. Tanken är att det ska bli en profilering och fördjupning i utomhuspedagogik. Samarbetet med NNC och gymnasieprogrammet kommer att bli unikt och målet är att ge elever goda grunder för ett bra arbetsliv där goda kunskaper i friluftsliv, utomhuspedagogik, ledarskap, hälsa, inkluderande arbetssätt och hållbar utveckling ur olika perspektiv. Under året har programmet haft 12 undervisningstillfällen i uteklassrummen kring Färsna gård tillsammans med Norrtälje Naturcentrum.

Ett avgörande steg framåt för Naturcentrums pedagogiska verksamhet är det uppdragsavtal som NNC tecknat med Barn- och utbildningsförvaltningen sedan några år. Avtalet omfattar totalt 640 Tkr för insatser mot skola och förskola. Samma avtal omfattar ytterligare 200 Tkr för utveckling av Science Center verksamheten. Inom ramen för avtalet har verksamheten genomfört naturdagar (både på Färsna gård och ute på olika enheter), och fortbildningar för lärare och pedagoger samt hållit i pedagogträffar och processledning inom arbetslag.

Övriga externa uppdrag

I **projektet Rädda Östersjön**, vilket initierats av Roslagens Sparbank, RSB stiftelser och ICA Flygfyren har NNC medverkat genom att under en vecka i september samordna workshops om Östersjöns utmaningar på Campus Roslagen. NNC ledde aktiviteter för 18 klasser i årskurs 8 tillsammans med Erkenlaboratoriet och Utvecklingscentrum för Vatten. Utvärdering av projektet visar att det uppskattas av skolor som deltar och kommer att genomföras även 2025. Projektet är en del i elevers ordinarie utbildning både inomhus i klassrummet och utomhus.

2024 genomförde Rädda Östersjön-projektet och NNC ett event för allmänheten i Societetsparken den 19e juni. Syftet var att belysa Östersjöns problem och genomfördes i samverkan med Nordplus Horizontal projektet "Sustainability education promotions with outdoor education methods for better health of the Baltic Sea". Vid eventet medverkade även projektets partners från Estland och Litauen.

Utlåningslådor till kommunens fritidshem var ett uppdrag som NNC fick redan 2021. En digital föreläsning levererades då till fritidshemmen, samt att sex stycken utlåningslådor för utomhuspedagogik och friluftsliv för arbete i liten grupp iordningställdes. Lådorna har som tidigare år tillhandahållits av Norrtälje Naturcentrum under 2024 och kommer även att finnas hos NNC för utlåning framöver.

Sedan många år tillbaka har Norrtälje Naturcentrum ett **samarbete med Tiohundra BUMM (Barn- och ungdomsmedicinska mottagningen)** för att visa vägen ut i naturen och inspirera till fysisk aktivitet genom friluftsliv. Under juni 2024 erbjöd NNC det traditionella daglägret, samt lägerdagar på påsk- och höstlov. Efter pandemin har det varit en utmaning att få deltagare, men i år blev lägret fulltecknat snabbt.

Sommarlovsdagar utomhus med Roslagsbostäder i Rimbo, Norrtälje och Hallstavik genomfördes under fyra sommarlovsdagar i RB bostadsområden i juni. Det är ett sätt att visa på naturen som en mötesplats, och ett led i integration och hållbar utveckling.

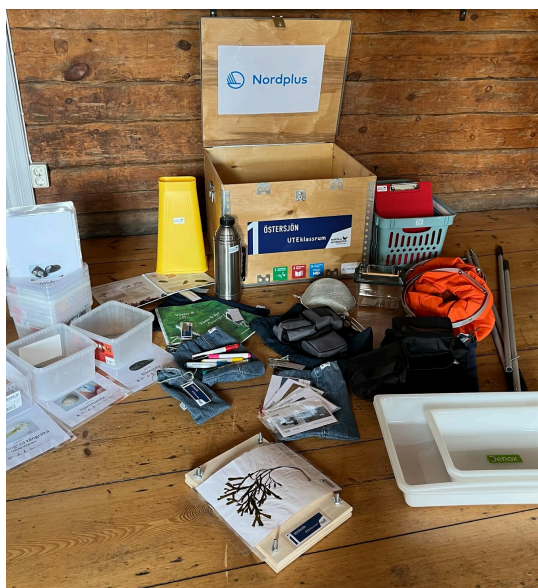

Projekt och integrationsarbete

Som tidigare nämnts har Norrtälje Naturcentrum 2024 varit del i Nordplus Horizontal projektet “Sustainability education promotions with outdoor education methods for better health of the Baltic Sea”. Ett samverkansprojekt med partners från Estland och Litauen.

Norrtälje Naturcentrum har genom projektet tagit fram mobila uteklassrum för förskoleklass - årskurs 9. Det är lådor med lärarhandledningar och material, så att skolklasser kan ha undervisning i olika biotoper. Lektionsuppläggen är kopplade till olika kursplaner i läroplanerna, samt till de globala målen. Lådorna som finns att låna kostnadsfritt hos Norrtälje Naturcentrum för skolor i Norrtälje kommun och i regionen är följande;

- Uteklassrum Östersjön
- Uteklassrum Insekter, fåglar och växter
- Uteklassrum Skog
- Uteklassrum Sjö och å

Under juni genomförde projektet, i samverkan med det lokala initiativet "Rädda Östersjön", ett event i Societetsparken med workshops och scenprogram kopplat till Östersjöns utmaningar. ca 300 personer deltog. I december besökte Anna Westerlund och Lotta Andersson Vilnius för projektets sista event.

Volontärgrupp – ”Grönt klassrum”

Norrtälje Naturcentrum har under många år arbetat för att hitta integrationsmetoder och anpassade utbildningar för framförallt utlandsfödda kvinnor med låg språklig litteracitet eller analfabetism. 2021 genomförde NNC förstudien ”Analfabeters väg till arbete” (för Europeiska socialfonden i Sverige). I förstudien kan man se att det föreslås förändringar i många system. Naturcentrum vill gärna se att Färsna gård blir en fortsatt plattform för målgruppen och en långsiktig resurs i Norrtälje kommun. Under 2024 fortsatte målgruppen att komma till Färsna gård inom ramen för aktiviteten ”Grönt Klassrum” tack vare en mycket trygg, kompetent och ansvarsfull volontärgrupp. Volontärgruppen består av en grupp svenskfödda kvinnor i varierande åldrar, som håller Grönt klassrum-träffarna på Färsna gård vid liv. Varje torsdag eftermiddag samlas 10-15 kvinnor och genomför aktiviteter i trädgården, naturen eller i Mangårdsbyggnaden, umgås och tränar svenska i praktiken. Under året gjorde utflykter till naturreservatet i Tranvik, Roslagsmuséet, kafé Hörnan i Norrtälje, samt besök hemma hos en av volontärerna. Verksamheten sker med administrativt stöd av NNC och i NNC:s lokaler, men vanligtvis deltar ingen personal från Naturcentrum vid träffarna. Oscar Hirsch Stiftelse har bidragit med medel under 2024 vilket har varit en förutsättning för aktiviteten. Pengarna har bland annat använts för att täcka bussbiljetter till deltagande kvinnor. Församlingen EFS Hästängen har även bidragit med ekonomiskt stöd för att täcka kostnader med bussbiljetter och nödvändigheter, samt en kollekt från Vätö församling.

Volontärer och deltagare i Grönt Klassrum träffas varje torsdag på Färsna gård

Förvaltning av Färsna gård

Förvaltningsuppdraget

Färsna gård är en öppen gård och ett måskaligt jordbruk strax norr om Norrtälje stad. Gården och dess omgivande marker ägs av Norrtälje kommun, förvaltas sedan 2009 av Norrtälje Naturcentrum och är sedan 2022 ett kommunalt naturreservat.

Som förvaltare av Färsna gård kan Norrtälje Naturcentrum nyttja gården för egen verksamhet, till exempel för naturskole- och kursverksamhet, men förvaltningsansvaret innebär också samordning av gårdens olika verksamheter och praktisk skötsel av omgivande marker. Norrtälje Naturcentrum ska även anpassa och tillgängliggöra gården för det rörliga friluftslivet.

Förutom Norrtälje Naturcentrum finns ett flertal andra föreningar och organisationer på gården. Det är bland annat Veterantraktorklubben Norrtälje, Färsna 4H, Roslags Naturskyddsförening och Roslags Ornitologiska förening vilka alla är ideella föreningar med en väl etablerad verksamhet och många medlemmar. Norrtälje Naturcentrum samverkar gärna med dessa föreningar avseende event och publika dagar på gården, men har också samarbeten i olika projekt, till exempel odling och allemansrätten.

2023 tog NNC fram en ny besökskarta för Färsna gård med hjälp av Martin Thelander, Kartillustration.se

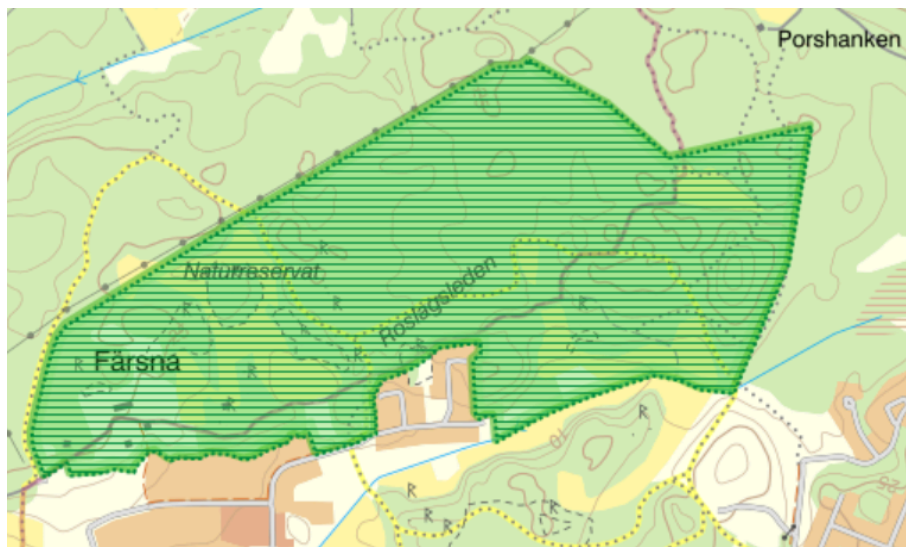
Färsna Naturreservat

Norrtälje kommun beskriver Färsna gård med omgivningarna som ett populärt friluftsområde med lång kulturhistoria och höga naturvärden. Genom att skydda området vill kommunen inte bara erbjuda en skön och livskraftig natur för invånarna att vistas i, utan också bidra till att flera nationella miljö kvalitetsmål uppnås. Ett skydd av ett tätortsnära naturområde som Färsna bidrar också till att skapa en hållbar grön infrastruktur i närsamhället. Färsna har varit naturreservat sedan 2022.

Under 2024 genomförde Norrtälje kommun en upphandling av skötsel av delar av Färsna naturreservat. De delar som upphandlades avsåg företrädesvis skogsmark. Övriga reservatet där gårdscentrum, betesmarker och åkermarker finns ingick inte i upphandlingen.

Norrtälje Naturcentrum vann upphandlingen, som var en så kallad “fast pris-upphandling”, och blev därmed förvaltare av reservatets skog från augusti 2024. För att kunna genomföra uppdraget anställdes Jörg Hellkvist som naturvårdsansvarig på 50%.

Färsna naturreservat omfattar ett ca 80 ha stort område från Färsna gård i väster till Porshankenområdet i öster.

En plan för åtgärder för verksamhetsårets återstående 5 månader arbetades fram i samverkan med kommunekologen, och därefter tog det praktiska arbetet fart. Bland annat har flera fornlämningar i skogen friställts från växande träd, många meter stengårdsgård har röjts fram och det gamla torpstället Segertorp har slåttrats och röjts så att tomten åter nås av solljus och kan utgöra en viktig plats för biologisk mångfald och en trivsamt rastplats med historiska vingslag för dem som passerar.

Många av de åtgärder som påbörjades hösten 2024 kommer att följas upp och fortsätta 2025 och kommande år. En viktig del av uppdraget är också att kommunicera om naturreservatet och vad som sker i reservatet till allmänheten. Därför har en särskild webbplats skapats där kontaktformulär och kontaktuppgifter till ansvarig personal finns lätt tillgängliga. På sidan rapporteras även kontinuerligt vilka åtgärder som pågår. Se mer på <https://www.farsnagard.se/farsna-naturreservat/>

I Färsnaskogen finns många fornlämningar som behöver röjas fram. Här har en grav befriats från träd.

Besöksplats Färsna

Färsna gård är en plats som varje år lockar tusentals besökare och NNC upplever att antalet som besökte gården och dess anläggningar för friluftsliv under 2024 var stort. Ingen räkning har gjorts, men uppskattningen är 50 000 besökare/år och antalet besökare fortsätter stadigt att öka. NNC har som förvaltare sett till att möta det ökade trycket och har med hjälp av Tiohundra-verksamheten "Gårdsgruppen" skapat rutiner för att det alltid finns ved och släckvatten vid vindskydd och grillplatser, samt att skräp och sopor städas bort.

Fler besökare vid gården innebär också ett ökat slitage, ett ökat krav på säkra och trygga miljöer och en ökad belastning på infrastruktur, såsom sopor, toaletter, parkeringar etc. Något som NNC arbetar kontinuerligt med att förbättra och säkerställa.

Det ökade antalet gäster innebär också att alla verksamheter på Färsna måste se till att barn och vuxna kan röra sig i tillgängliga och trygga miljöer och att alla besökare ges ett gott intryck. Det handlar bland annat om fartdämpning av motortrafik på gården, något som NNC lagt en hel del arbete på, liksom att förbättra och säkra lekmiljöer för barn på gården.

Den nya byggnaden, som stod färdig på Färsna gård 2022, har under åren 2023 och 2024 successivt inretts och färdigställt. Nya utrymmen för personalen på gården utgör en tredjedel av byggnaden, och resterande del är samlingssal för maximalt 50 personer, kallat "Lagår'n" och angränsande rum "Mjölkkammaren" har under 2024 inretts till pentry. Under första delen av året rymdes här även gårdens värmestuga och tillitskafé, men det flyttades sedermera till kaféet. Både personalutrymmen och möteslokalen har underlättat mycket för verksamheterna på gården och skapat goda förutsättningar för uthyrning samt för att kunna genomföra föreläsningar och seminarier i egen regi på Färsna gård.

Kafé

Att Färsna gård ska ha ett öppet och tillgängligt kafé, året om, har länge varit ett önskemål. Många har drivit kaféet i olika form och utsträckning under åren, men för samtliga har det varit kärt under vinterhalvåret. Sedan 2021 har entreprenörerna Systrarna Matjord AB drivit kaféet på Färsna i kombination med sina egna odlingar vid Stadsbrukets odlingsytor söder om gården. Inriktningen har varit vegansk och utbudet både mat och fika. Dock tvingades Matjord att stänga kaféet i september 2024. Därefter har NNC ansvarat för lokalen och drivit fiket som självbetjänings kafé, med god hjälp av Skärgårdsgymnasiets bageri-utbildning som bakar allt.

Även under 2024 har mycket tid och diskussioner ägnats åt de avtal som utgör förutsättningen för vår verksamhet på platsen Färsna. NNC har under lång tid påtalat vikten av långsiktiga och ekonomiskt hållbara avtal, och under sommaren - då Norrtälje kommun bytte ledning - skrevs detta även in i den nya överenskommelsen som de ledande partierna tecknade, det så kallade "Trästa avtalet". I linje med detta inleddes sedan förhandlingar om hur man kan få till långsiktiga avtal för gården och nivåer av ersättning för hyra och drift som motsvarar gårdens kostnader. Under hösten 2024 fick gården äntligen ett nytt hyresavtal, omfattande 4 år, samt ett arrendeavtal för åker- och betesmark som även det omfattar 4 år. Det verksamhetsavtal som tecknas med Kultur-och fritids

Odling på Färsna

Sedan ett antal år tillbaka har NNC avsatt mycket tid och pengar för att utforma och utveckla odling vid Färsna gård, både spannmålsodling på åkrarna och en diversitet av grönsaker i köksträdgården. Naturcentrum arbetar för att få odlingarna på Färsna till en ordinarie del av verksamheten och ser vikten av att allmänhet och skolelever få ta del av en trädgård och odling där många får vara medskapare, bli inspirerade och får erfarenhet och kunskap om odling. Det bidrar långsiktigt till omställning och mer hållbara val.

Köksträdgården kallar vi för vår Mångfaldsodling. Där arbetar många olika grupper och deltagare i alla åldrar är medskapare. Det är skolelever från grundskolan, barn från förskolor, deltagare i "Grönt klassrum", volontärer med flera. Projektet "Naturen en väg till integration och mångfald" har tidigare år möjliggjort odling, men sedan 2020 har vi inget projektstöd varför det även 2024 var personalens engagemang och iver som mest av allt höll odlingarna vid liv tillsammans med deltagare i aktiviteter.

Under 2024 har Norrtälje Naturcentrum även fortsatt utveckla visningsträdgårdar för förskola och skola för att visa på hur odling kan integreras i läroplan och elevhälsa på ett hållbart sätt. För att möjliggöra detta har Naturcentrums personal, praktikelever och deltagare och volontärer investerat arbetstid i trädgården.

Veterantraktorklubben har bistått med ovärderlig maskinhjälp för potatissättning och skörd. Under året har man kunnat följa odlingarna på Färsna i sociala medier under hashtag #odlingpåfärsna. Inför 2025 fortsätter vi att utveckla en hållbar odling ur olika perspektiv. Bland annat planeras en inspirerande "beredskaps-odling".

Gårdsråd och vision

Gårdsrådet är ett forum för att sammanföra gårdens olika aktörer och skapa samförstånd i frågor som rör gårdens utveckling. Gårdsrådet har 2024 bestått av representanter från Norrtälje Naturcentrum, Veterantraktorklubben, Färsna 4H, Tiohundras dagligverksamhet samt entreprenören Systrarna Matjord AB som till september drev gårdens kafé.

Ett visionsdokument med syfte att ha en gemensam linje för hur samtliga verksamheter på gården ska arbeta och att vi utvecklar Färsna gård i gemensam riktning togs fram för 6 år sedan. Vision för Färsna gård utgör ett av Naturcentrums styrdokument. Den gemensamma målbilden för verksamheterna på Färsna är att gården ska representera en Roslagsgård från 1910 – 1950 tal och att det ska vara en öppen gård – tillgänglig, inkluderande och välkomnande. Gården ska präglas av samverkan mellan aktörer och detta blir tydligt genom flera gemensamma publika dagar och aktiviteter.

Naturvårdande insatser i skog och hagmark ska tillse att naturen bibehåller sin karaktär och artdiversitet. I skog och mark på Färsna är också motionsutövning och det rörliga friluftslivet viktigt att värna, liksom tillgängligheten för skolor och förskolor, och målet är att gården och dess intilliggande natur ska skötas och hållas öppen och åtkomlig för alla som vill besöka den.

Färsna gård ska också vara en plats där kulturarvet vårdas och visas – både genom guidning och museal verksamhet samt genom odling av äldre kultursorter och aktiviteter kopplade till odling, hantverk mm. Men gården är framför allt en levande plats, och ett kunskapscentrum där kurser, seminarier, naturdagar och djurguidningar anordnade av de olika verksamheterna är av central betydelse.

Hållbarhet är också centralt och med småskaliga metoder och eftertänksamhet ska vi sträva mot att sluta gårdens kretslopp och bli självförsörjande på vissa delar – t.ex. hö och halm, ved och virke för enklare byggnationer och grönsaker till gårdens kafé.

Ansvarsfördelningen mellan verksamheterna ska ske i överenskommelse, men som förvaltare av Färsna gård ansvarar NNC specifikt för naturvård och skötsel av gården och naturreservatet samt arbeta för gott underhåll av samtliga fastigheter i samarbete med Norrtälje kommun. Traktormuséet ska ha en tydlig profil och bland annat presentera traktorer och redskap som kunde finnas på en gård i Roslagen ca 1900 – 1950. Färsna 4H ska arbeta upprätthålla en god verksamhet med gårdens djur och erbjuda aktiviteter för barn och ungdomar. Ytterligare styrande dokument för Naturcentrums och gårdens arbete är Naturreservatets föreskrifter och skötselplan, vilka utgör ramarna och förutsättningen för den vidare utvecklingen och brukandet av Färsna gård.

Mötesplats Färsna gård

Färsna gård ska vara öppen och tillgänglig, både för besökare och för dem som arbetar på platsen. En mötesplats för alla. En viktig del av gården är ett öppet och tillgängligt kafé. Under de perioder då kaféet i Systrarna Matjords regi har varit stängt har gårdens besökare ändå erbjudits en varm sittplats inomhus och ett enkelt fika i raststugan i "Mjölkkammaren". Där fanns sittplatser, kaffeautomat, fikabröd och frukt att köpa till mycket lågt pris i en tillitskiosk. Raststugan används mycket flitigt av gårdens besökare och fikabrödet, som bakas och levereras av Skärgårdsgymnasiets bageri-elever, var mycket uppskattat. Efter Systrarna Matjord lämnat kafélokalen genomfördes en omfattande golvslipning och därefter flyttade tillitskiosk och raststuga in i kaféet.

Många aktiviteter och publika dagar ordnas traditionsenligt vid gården. 2024 genomfördes Biologiska mångfaldens dag, Plantbyttardag med Trädgårdsföreningen, Midsommarfirande, Veterantraktordag, Färnsdagen och Friluftslivets dag med Norrtälje kommun samt den traditionsenliga julmarknaden. Alla dessa evenemang drog besökare. Dagarna arrangerades i samverkan på gården.

Styrelse och personal

Styrelse

Styrelsen tillsätts politiskt och består sedan 20 februari 2023 av 10 ordinarie ledamöter och lika många suppleanter:

Kurt Pettersson (L) – ordförande
Agneta Wennberg (M)
Helena Ekekihl (SD)
Ronny Lindbom (KD)
Ulla Bratt (S)
Berit Jansson (C)
Bridget Wedberg (MP) – vice ordförande
Ola Nordstrand (V)
Rolf Embro (RNF)
Roine Karlsson (ROF)
Karin Beronius (L)
Vakant (M)
Ingela Nordström (SD)
Bengt Karlström (KD)
Per-Åke Jeansson (S)
Bengt Jansson (C)
Eva Johansson (MP)
Ingela Brinkefeldt (V)
Lena Franzén (RNF)
Elina Stenbäck (ROF)

Personal

Stiftelsens anställda under 2023 har varit:

Lotta Andersson, Verksamhetsledare och Naturskolepedagog
Mia Carlsson, Controller och Stiftelsesekreterare
Tobias Nilsson, verksamhetsutvecklare Naturvård
Karin Gerhardt, projektanställd Naturvård, projektet ”Svenska bröd”
Torbjörn Jepson, verksamhetsutvecklare Färsna gård
Jörg Hellkvist, naturvårdsansvarig Färsna naturreservat (sedan 1 augusti)
Anna Westerlund, Naturskolepedagog och verksamhetsutvecklare Utomhuspedagogik
Susanne Jansson, Naturskolepedagog
Boel Hedin, Naturskolepedagog och resurs Utomhuspedagogik
Linda Isaksson, djuransvarig hos Färsna 4H

Utbildning och externa tjänster

Utbildning och nätverk för NNC-anställda

I april deltog Lotta Andersson i Webinarie-serien om Östersjön som hölls av Bioresurs Uppsala universitet.

I Anna Westerlund deltog under året i Naturskoleföreningens konferens 8-10 april Gålö Havsbad. Tema KLIMAT. Föreläsning om klimatkrisen av Professor Alasdair Sketon, SU höll Workshop om Globala målen i praktiken - arbete med högstadieselever, beredskap mm.

15 nov 2024 bjöd SKANSEN in till seminariet Skogen, träden och slöjden, vilket arrangerades av föreningen Hemslöjden. Anna Westerlund medverkade.

Anna åkte även till Alnarp på nätverksmöte inom Barn Unga Byggt miljö (BUB) den 21 november. Fokus på barn och ekosystem, samtal kring barns möjligheter till möten med djur och natur i vardagen. Barns perspektiv med strategier för naturvård och biologisk mångfald.

Den 29:e maj arrangerade Länsstyrelsen i samverkan med Hushållningssällskapet en kurs i skogsbyte på Färsna gård. Deltagare från NNC var Lotta Andersson och Jörg Hellkvist. Dessa två deltog också den 30:e september då samma arrangör ordnade kurs i hamling av träd, även då på Färsna gård.

Jörg Hellkvist har utöver ovan även deltagit i Restaurering och skötsel av mångfaldsbryn - 2024-05-27 - Länsstyrelsen i Stockholms län, Fältdag om friluftslivsanordningar - 2024-09-16 - Naturförvaltning Stockholm, Skyddsvärda träd - 2024-10-04 - Länsstyrelsen i Stockholms län, Workshop överträdelser i skyddad natur - 2024-12-09 - Naturförvaltning Stockholm samt En dag om återvätning och våtmarker i skog - 2024-12-18 - Naturförvaltning Stockholm

Susanne Jansson har i samband med en nätverksträff för FAR (Fysisk Aktivitet på Recept) deltagit i en utbildning om "Bemötande av personer med förvärvad hjärnskada vid FAR".

Konsulter & Entreprenörer

Under året har en rad konsulter och entreprenörer varit Norrtälje Naturcentrum behjälpliga.

- ★ Veterantraktorklubben och TW's däck & diverse har anlitats för gårdens olika mekaniska behov och reparationer, liksom Per Johansson och Kurt Hansson som har utfört maskintjänster i olika projekt.
- ★ Vid restaureringen av kaféet engagerades Karlsängens golvslip och Wighus Allservice ordnade med rördragningar, installation av kaffeautomat samt vattensifon för tillitskaféet.
- ★ För snickeri och maskinreovering i projektet Färsna Resurscentrum har allkonstnären Christer, (Firma Christer Jonsson) och finsnickaren Anders Engqvist (Armaschine AB) engagerats.
- ★ I projektet "Roslagskorn" har vi fått värdefull rådgivning från forskaren Matti Leino, Maja Bredberg har varit projektets PR-strateg och behjälplig med illustration och formgivning var Stina Löfgren och Aron Kullander Östling. Sarah Thorseus från Coompanion har varit samordnare och facilitator i projektet.
- ★ Bagaren och matkreatören Sébastien Boudet har ett nära samarbete med Karin Gerhardt i projektet "Svenska bröd" och har även medverkat vid branschdag den 27:e november på Färsna gård, liksom Matti Leino, Caroline Lindö från Brödlabbet och Adam Arnesson från Jannelunds gård
- ★ Inom ramarna för Brusewitz-projektet anlitas Lars Emmelin och Elin Rydström och vid Biologiska mångfaldens dag gästade Pella Thiel Norrtälje Naturcentrum.
- ★ Tuvfräsning i Norsviken gjordes av entreprenören BePe Våtmarksfräsning AB och vid våtmarken i Malmby anlitas Mats Staf för motormanuell röjning av strandäng och torrbacke.
- ★ Skyltmaterial och andra trycksaker till verksamheten har under året beställts genom ratius Mässbyrå och Affärstryckeriet AB.
- ★ Gårdens kafé har under 9 månader drivits av Systrarna Matjord AB och bakverk till raststugans samvetskiosk har producerats och levererats av bagerielever vid Skärgårdsgymnasiet i Norrtälje AB.
- ★ Stiftelsens löneadministration liksom deklaration och bokslut har skötts av Veronika Ljungström, V.E.L.J. RoslagsEkonomi AB, revision av räkenskapsåret 2023 har utförts av LEVA revision, Lina Andersson, auktoriserad revisor samt de av kommunen utsedda verksamhetsrevisorerna.

Tack för gott samarbete!

- Norrtälje kommun
- Roslagens Sparbanks stiftelser
- Länsstyrelsen i Stockholm
- Naturvårdsverket
- Jordbruksverket
- Riksantikvarieämbetet
- Oscar Hirsch Stiftelse
- ICA Flygfyren
- Erkenlaboratoriet, Uppsala universitet
- Vattencentrum, NVAA
- SPETSA, Linköpings Universitet
- Norrtälje energi
- Roslagsbostäder
- Tiohundra
- Veterantraktorklubben i Norrtälje
- Färsna 4H
- Naturskyddsföreningen i Roslagen
- Roslagens Ornitologiska förening
- Coompanion i Roslagen
- Sladdstycket, Rådmansö Hembygdsförening
- Skärgårdsgymnasiet i Norrtälje
- Freinetskolan Hugin
- Freinetskolan Mimer
- Förskolorna Nordrona AB
- Förskolan Småfolket
- Systrarna Matjord AB
- V.E.L.J Roslagsekonomi
- Martin Thelander, Kartillustration.se
- EFS Hästängen
- Rölunda
- Norrtälje Musteri
- Ratius Mässbyrå
- Affärstryckeriet
- TW's Däck & Diverse
- Firma Christer Jonsson
- Anders Engqvist, Artmachine AB
- Calluna AB
- Matti Leino
- Sebastián Boudet